

<https://doi.org/10.21301/eap.v20i1.8>

Pavle Milenković

Filozofski fakultet Novi Sad

pavle.milenkovic@ff.uns.ac.rs

<https://orcid.org/0000-0003-2704-361X>

Alpar Lošonc

SANU Beograd

alpar@uns.ac.rs

Pojam trošenja u opštoj ekonomiji Žorža Bataja: kriza između oskudice i obilja

Apstrakt: U radu se aktualizuje pojmovni par oskudica–obilje preko fenomena trošenja viškova kao prokletog dela (*la part maudite*) u polju etnologije, sociologije i filozofije Žorža Bataja. U okviru nedovršenog projekta *opšte ekonomije*, te razmatranjem istog pojmovnog para u polju ekonomske teorije te političke ekonomije kod Lajonela Robinsa i Dž. M. Kejnza, otvara se prostor za promišljanje aktuelnosti Batajevih uvida u sadašnjoj fazi neoliberalnog kapitalizma te za ponovno razmatranje statusa oskudice i obilja u poznom kapitalizmu polikrize. U radu se, najpre sučeljavanjem Batajevog poimanja trošenja i viškova u dijalogu s Robinsom, potom s Marselom Mosom i njegovim *Ogledom o daru*, te s Kejnzom i učincima Maršalovog plana na međunarodnom nivou, otvara teorijski intrigantno i problemski dinamično polje za ponovnu aktualizaciju Batajevih promišljanja na području opšte ekonomije. Fluktucija ovih pojmova i kategorija je predložak za promenu diskursa ekonomske teorije, kao i kritičke društvene teorije u širem smislu, u zaokretu od klasične političke ekonomije ka ekonomskoj neoklasičnoj teoriji i neoliberalizmu tokom dvadesetog stoleća pa do naših dana. Batajeva kompleksna i kontroverzna figura, transgresivnim spojem sociologije, antropologije, filozofije i književnosti i dalje je inspirativna za kritičko promišljanje neoliberalne faze moderniteta.

Ključne reči: Opšta ekonomija, politička ekonomija, kriza, trošenje, oskudica, obilje, transgresija, kapitalizam

Mesto trošenja u dijalektici polikrize

U godinama neposredno nakon Velike depresije (1929), odnosno globalne ekonomske krize, Žorž Bataj (Georges Bataille) u etnološkoj literaturi Dirckemove (Durkheim) sociološke škole pronalazi i artikuliše osnovne pojmove antropološki inspirisane ekonomije, koji će, godine 1949, prerasti u ogled *Prokleti*

deo (Bataj 1995).¹ Privučen idejom o ambivalentnoj ulozi viškova u razvoju ljudskih društava, kao i raširenom francuskom sociološkom i etnografskom literaturom o simboličkom značaju žrtve i poklona (Mos 1982; Limousin 2015; Hénaff 2002, 209–312), Bataj razvija tezu o naizgled iracionalnim aspektima trošenja koji pogađaju obrasce standardnog ekonomskog diskursa, te koji imaju konstitutivnu društvenu i simboličku funkciju. Najraniji Batajev osvrt na problem racionalnosti u trošenju i „konzerviranju proizvoda” može se pronaći u otvorenom pismu upućenom nadrealistima i Bretonu (André Breton),² ideja koja je potom razvijena u tekstu *Pojam trošenja* iz 1933, te koja će dovesti do poznatih uvida sročениh u obliku *opšte ekonomije* (Bataille 2012). U polemici s Bretonom, zalažući se za heterološku teoriju saznanja kao za kritičku alternativu „homogenom predstavljanju sveta”, Bataj tvrdi da ove predstave (gde ubraja i filozofske sisteme) imaju za cilj „razvoj servilne ljudske vrste, prikladne samo za proizvodnju, racionalnu potrošnju i očuvanje proizvoda” (Bataille 2012, 97). „Poštovana najdostojnija dimenzija života postavlja se kao uvjet – ponekad čak i kao žaljenja vrijedan uvjet – produktivne društvene djelatnosti”, kaže on u tekstu o trošenju (Bataille 2012, 98).

Polemicko razmatranje Batajevog učešća u artikulaciji pojmova oskudice, obilja i trošenja najmanje je dvojako: uviđanjem istorijskog trenutka u kojem ove kategorije iskrsavaju kao dominantno mesto budućih teorijskih koncepcija u ekonomiji, u društvenim naukama i u javnom prostoru između dva svetska rata, ali i kao okosnica aktuelne društvene mobilizacije, pojačane diskursima o neimaštini, uskraćenosti i nedovoljnosti.³ Još i važnije od ovoga, Batajev projekt opšte ekonomije nameće se kao provokativni (pseudo)teorijski koncept u čijem jezgru je ideja da su viškovi, nastali iz žudnje i strepnje kapitalizma od oskudice, svojevršno prokletstvo kojeg se treba rešiti. Batajevi argumenti su krivudavi, teorija je neutemeljena u konvencionalnim standardima ekonomske racionalnosti, njegov projekt, fragmentaran koliko i radikal, nema uvek jasan

¹ Batajev teorijski rad iz oblasti *opšte ekonomije* čine tri teksta, od kojih je za života objavio samo prvi pod naslovom *Prokleti deo. Ogled iz opšte ekonomije* s podnaslovom *Trošenje* (1949). Drugi i treći deo pisani su uz prekide do 1954, pod naslovom *Istorija erotizma* (drugi deo) (Bataj 2018) i *Suverenitet* (treći deo). Bataj ih do svoje smrti 1962. nije dovršio do oblika za objavljivanje pa su objavljeni posthumno, u okviru sabranih dela koja je sedamdesetih godina prošlog veka objavio Gallimard (Sørensen 2012, 170).

² U konačnoj redakciji ovo pismo je ponelo naslov po Markizu de Sadu (Marquis de Sade) (Bataille 1985).

³ Sredinom devedesetih godina prošlog veka takođe kontroverzni pisac Hajner Miler (Heiner Müller) ispisuje sledeću konstataciju: „A u bogatim zemljama s pogledom na rastuće prenaseljene zone siromaštva koje se sve više približavaju, slovi: 'Nema dovoljno za sve'. Tako nastaje selekcija” (Miler 2019, 7).

metodološki plan. Ipak, razmotriti iznova Batajeve prestupničke uvide možda je ono što je usred sadašnjeg neoliberalnog meteža potrebnije od velikih teorija. One, uostalom, nisu odgovorile na još uvek aktuelno pitanje: da li kapitalizam kao poredak ima alternativu, te da li je napredak kapitalizma zamisliv izvan horizonta krize. Umesto toga, u ovom radu će se ponovo sagledati značaj oskudice i obilja u dijalektici aktuelne polikrize (Szepanski 2024), kako iz ugla Bataja tako i iz ugla njegovih savremenika. Takođe, post-transgresivno trošenje pripisano aktuelnom neoliberalizmu moglo bi da sledi batajevske polemičke putanje, kojih je svakako više od jedne.

Trošenje u ovoj problematizaciji ima centralno mesto, budući da obilje i oskudica predstavljaju dve krajnosti fenomena trošenja. U delikatnom periodu između dva svetska rata figura obilja se povlači pred nestašicom i oskudicom kao sastavnim delovima nadolazećih kriza i pretećom novom normalnošću, artikulisanim u neoklasičnom ekonomskom diskursu koji će uslediti nakon sloma klasične političke ekonomije.⁴ Britanski ekonomista Lajonel Robins (Lionel Robbins), za kojeg se vezuje danas standardno određenje ekonomisanja, u radu *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science* (1932) iznosi sumornu, u svoje vreme manje-više rasprostranjenu dijagnozu o raspoloživosti ljudskih i društvenih resursa, te konstatuje: „Materijalna sredstva za ostvarivanje ciljeva su ograničena. Prognani smo iz Raja. Nemamo niti večni život, niti neograničena sredstva za zadovoljenje. Kuda god da se okrenemo, odaberemo li jednu stvar moramo se odreći nekih drugih kojih pak, u drugim okolnostima, ne želimo da se odrekemo. Nedostatak sredstava za ispunjenje ciljeva različite važnosti skoro je sveprisutan uslov ljudskog ponašanja”. Odmah potom, on dodaje mnogo puta pominjano udžbeničku definiciju: „Ekonomija je nauka koja proučava ljudsko ponašanje kao odnos između ciljeva i oskudnih sredstava koja su podobna za alternativne upotrebe” (Robbins 1932, 14–15).

Ostavimo načas po strani istorijski značaj ovih odrednica te njihov rasprostranjeni uticaj u ekonomskoj teoriji. Ovde je od značaja okolnost da se ova upadljivo psihologizovana odrednica ekonomije artikuliše *istovremeno* kad i Batajeva zamisao koja ekonomiju izvlači iz okvira uskog racionalizma, racionalizma cilj-sredstvo, međuzavisnosti kvantitativnog uvećanja i štedljivosti. Smeštena u ludičke prakse rasipanja u obrednim ponašanjima i ritualima predmodernih društava kojima se pridaje *opšti* značaj, Batajeva vizija trošenja upadljivo odskače od duha vremena. I dok Robins ekonomiju određuje kao naše „svrhovito” odnošenje prema „oskudnim sredstvima” (što je, zbilja, uobičajeno i zdravorazumno shvaćeno „ekonomisanje”), Bataj, privučen jednom rastućom

⁴ Opširnije o odnosu oskudice i obilja u okviru ordoliberalizma, kao i o teorijsko-političkom značaju Robinsa u kontekstu krize 1929. godine pisali smo na drugom mestu (Lošonc 2023, 175–213).

erotiziranom ekonomijom rasipanja, preokreće pomenutu Robinsovu maksimu kada na samom početku *Prokletog dela* kaže: „Nije nemaština ta koja živoj materiji i čoveku postavlja njihove osnovne probleme, već njena suprotnost, 'luskuz'" (Bataj 1995, 8).

Tridesetih godina dvadesetog veka, u razmaku od godine dana, dva pojma koji danas čine polarizovanu okosnicu neoliberalnog dinamiziranja krize – oskudica (Robins) i obilje (Bataj), potvrđuju se kao dve strane zlokobne medalje napretka i krizom opterećenog moderniteta. Istina, Batajevi uvidi ostaće nevidljivi ekonomskoj teoriji budući da se kreću u mnogo širem području, kako predmetno tako i istorijski. On će razlikovati dve perspektive ekonomije, opštu i restriktivnu. Opšta ekonomija se odnosi na energetske dimenzije, na utkanost ekonomisanja u širu energetska infrastrukturu, na višak, rasipanje, seksualnost, na sve što proizlazi iz obilja. Restriktivna ekonomija upućuje na ono što ekonomski diskurs (jednodimenzionalno) doživljava kao jedini okvir ekonomisanja, ne uviđajući bitne *ne*-ekonomske dimenzije samog ekonomisanja.⁵

Opšta ekonomija tiče se ponajpre primitivnih odnosno arhaičnih društava, ali Bataj je proširuje i na aspekte građanske organizacije života. Ona prevazilazi okvire proizvodnje materijalnih dobara, kao i dobara uopšte, i smešta se u oblast solarne emisije i razmena na kosmičkom i terestrijalnom nivou, nezavisno od društvene uređenosti. Njeni energenti su i erotizam i seksualnost u unutrašnjem iskustvu suverenog subjekta čime se na neobičan, ali i logičan način obnavlja veza između prirode i društva, što je jedna od epistemoloških začkoljica političke ekonomije. Jer, i pored toga što se ekonomski procesi predstavljaju kao spontani, prirodni i samoregulativni, oni su istovremeno rukovođeni i režirani. Shodno tome, za Bataja postoji kosmološko-inhumani momenat koji uokviruje pojedinačnu i kolektivnu egzistenciju (čak „usud“, „nepodnošljiva istina bića“), stvarajući obilje energije koje se mora kanalisati trošenjem, kao „pražnjenje“ koje je nužno, kao odbrana od eksplozije i entropije, pretećih za ljudsko postojanje. Emisija sunčeve energije te sam položaj Sunca od kapitalnog su značaja, njime se uobličava konstelacija asimetrije u kojoj je Sunce davalac bez protivu-sluge, bez reciprociteta. To je i inhumana osnova Batajevog istrajnog vezivanja za značenje poklona.

Zasnivajući svoju zamisao ekonomije na kosmološkoj cirkulaciji energije, Bataj kritikuje kanonsku ekonomsku paradigmu, usredsređenu na proizvodnju i akumulaciju dobara/predmeta. Politička ekonomija ne poklanja dovoljnu pažnju konstitutivnom aktu opšte ekonomije – *trošenju* – pa oštrica kritike pogađa kapitalizam koji prednjači u podstrekavanju proizvodnje, kao i u beskonačnom gomilanju. Kada se posle II svetskog rata osvrće na socio-ekonomsku dinamiku

⁵ O odnosu između opšte i restriktivne ekonomije pisalo je više autora (Jones, Böhm 2002, 277; Timofeeva 2022, 59), kao i o tome da između ove dve ekonomije ne postoji dihotomija već ispoljavanje diferencijalnosti (Noys 2002, 114; Bennington, 1994).

Sovjetskog saveza, on i njega razumeva kroz prizmu akumulacije. „Energija je bogatstvo: ona je osnova i cilj proizvodnje” (Bataille 1976, 9) – tako glasi bitno načelo Batajevog energetizma koji se može situirati i u vekovnu raspravu o vitalizmu i organicizmu.⁶ Ceneći Marksov (Marx) radikalizam – ipak nedovoljan u sagledavanju značaja strujanja/kruženja energije – Bataj piscu *Kapitala* prebacuje zarobljenost u neprevladanom produktivizmu. Bataj se neće zadovoljiti Marksovom nedorečenošću u pogledu trošenja koje *prethodi* proizvodnji; ono je prvotno, što se u Marksovoj političkoj ekonomiji, s potrošnjom upregnutom u dijalektički niz kojim vlada proizvodnja, previda.

Kod Bataja se tako može prepoznati komunistička intencija s onu stranu Marksa: doslednije „osloboditi stvari” nego što to čini pisac *Kapitala*, prodornije proniknuti u uslovljenost ekonomisanja, nemilosrdnije sagledati činjenicu da „suština kapitalizma nije u tome da stvara višak vrednosti” (Lotringer 1995), već da mu je svrha „krajnje porobljavanje” i potiranje suverenosti koja se može osvojiti tek u nekorisnim aktima trošenja.⁷ Levičarska recepcija Bataja pouzdaće se u ovu intenciju koju karakteriše suptilni anarhizam (Tranchant 2014), iako za pisca *Prokletog dela* komunizam ne može biti nikakvo dovršenje istorije, budući da se i u njemu nalazi složeni odnos obilja i oskudice, time i napeta sučeljenost opšte i restriktivne ekonomije.

Batajeve ideje i argumenti, uprkos neobičnosti i aktuelnosti, u vreme njihovog objavljivanja nisu pobudili raspravu unutar ekonomske nauke,⁸ kao što su, uostalom, i do vremena sadašnjeg ostali na „sporednom koloseku”. Zapostavljen i zaboravljen, počesto nekritički stigmatizovan, Bataj je danas dragoceni savremenik u ponovnom propitivanju „kanonskih istina” neoliberalnih, postmodernih društava, istina koje sažimaju ekonomsku, političku i kulturnu sferu naše neoliberalne savremenosti. Tragovi tih ideja mogu se pronaći u nekim segmentima ekonomske teorije, odnosno političke ekonomije liberalizma kao i poznokapitalističkog neoliberalizma: spojem ludičkog trošenja i konzumerizma, kapitalizacijom erotizma i seksualnosti legitimiše se, po ko zna koji put, banalna erotizacija kapitala. Nakon sučeljavanja s ovde već razmotrenim Robinsovim određenjem ekonomije, Batajeva opšta ekonomija u nastavku rada predstaviće se razmatranjem viška, oskudice, obilja i trošenja u dijalogu s Marselom Mosom (Marcel Mauss) i Džonom Majnardom Kejnzom (John Maynard Keynes), uz neizbežne osvrtne na Marksa (Marx) i nadrealizam. Odmeriće se, takođe, perspektive tran-

⁶ O ovome opširnije Wendling 2007, 35; o energetskim dimenzijama ekonomije videti DiMuzio 2011.

⁷ Da Bataj visoko uvažava one koji su siromašni i dotučeni, da prepoznaje bedu ali drži distancu prema figuri proletera i radničke klase, te da kod njega kapitalista žrtvuje radnika ubedljivo argumentuje Lotringer (Lotringer 1995, 236).

⁸ Treba zabeležiti da je Fransoa Peru pozvao Bataja da održi predavanje o Maršalovom planu.

sgresivnog Bataja u post-transgresivnom neoliberalizmu. Na kraju, razmotriće se moguće i divergentne perspektive Batajevih sugestivnih iskaza u vidu različitih kontrafaktualnih scenarija u neoliberalnom društvu polikrizne.

Višak između oskudice i obilja

Oskudica kao horizont za neoklasični ekonomski diskurs koji postaje dominantan već u XIX veku ima višedimenzionalne aspekte. Posebno se mora istaći njena uloga disciplinovanja modernog čoveka, što je prećutna implikacija svakog ekonomskog diskursa, pa i Robinsove definicije, koja sažima nameru neutralizovanja nasilja i prinude, skrivenih u društvenim značenjima oskudice. Višak je izvor opasnosti, (prokleti deo – *la part maudite* – u rečniku Bataja), jer pretočen u obilje labavi stege društvene kontrole pa poredak zasnovan na disciplini gubi svoju snagu. Stoga se sugeriše zatiranje „prokletog dela” koje remeti koherenciju poretka i preporučuje društvena proizvodnja oskudice zarad održavanja uvek khrke društvene discipline (Perelman 2000, 98; Lošonc 2024, 183). Ideološki generisana oskudica ima za funkciju nametnutu štednju, praktikovanje poslovnih vrlina, uslovljava norme instrumentalne racionalnosti i orijentiše ekonomskog subjekta ka pažljivom raspoređivanju resursa. Kao medijum disciplinovanja, ona se motri unutar okvira „kalkulativne” racionalnosti ekonomskog subjekta, suprotstavljenog „kontingencijama” građanskog sveta, što oskudicu povezuje s ustaljenim obrascima racionalnosti, odnosno s normama kalkulabilnosti (Luhmann 1972, 23, 187–189).

Valja još jednom naglasiti da oskudica može biti, a počesto i jeste, sredstvo društvene kontrole i poslušnosti, pa se shodno tome govori o modernom upravljanju posredstvom oskudice. No, istovremena posledica ovoga je da krajnja oskudica iskušava granice trpljenja, pa iskustvo nemaštine otvara prostor za različite forme otpora, za pobunu i osporavanje. Sociopsihološki i antropološki aspekti oskudice preispituju odnose između pojedinaca i zajednice: zabrinutost, strah i zavist često su uslovljeni upravo oskudicom ali i onim što joj stoji kao opozit – obiljem. Buržuj upleten u nasilje pokrenut je strahom, bilo da je reč o strahu od nemanja, o strahu od gubitka onoga što se ima, ili pak o oskudici i strahu zajednički generisanim iz stanja nesigurnosti i krize.

Uprkos uvidima da nasilje proizlazi iz nesnošljivih pritisaka nemaštine, može se zauzeti i stav da društveni poredak proizvodi neumerenost i obilje, pa je par obilje–oskudica deo šire, krivudave kapitalističke ali i pretkapitalističke dinamike. Višak nije neminovno hedonističko carstvo dostupno svima, kao što ni hiperprodukcija ne osigurava opšte blagostanje. Dok je oskudica osnovni *pokretački* impuls ekonomisanja, dotle obilje figurira kao *obećanje* pomerenost u budućnost, kao cilj kojim se opravdava trenutno „žrtvovanje”; još je Marks

kritikovao ekonomsku misao koja profit tretira kao nagradu za požrtvovanost. Moderna ekonomija je teleološka, oskudica je njeno sredstvo odnosno negativni odraz futuristički razumevanog obilja. Oskudica sadrži antropološku projekciju čoveka pokretanog željom koja je asocijalna i neutaživa, koja ne izvire iz društvenosti već je sklopčana u samoj prirodi pojedinca. Naturalizovana figura „ljudske prirode” združuje antropološku inertnost čoveka i kobnu sklonost ka rasipništvu, kojima se rastače normativna racionalnost građanskog poretka. Reklo bi se, na tragu Robinsa, da oskudica nastaje u susretu s preprekama koje nameće škrta i stroga Priroda, ispisujući tako nesvodivi horizont ekonomisanja koji je i horizont želje u sudaru s onim što je stvarno raspoloživo, pre nego spram onoga što je utopijski moguće. Podozrivost prema slaboj i grešnoj čovekovoju prirodi ima biblijski prizvuk, ali i mobilizacijsku konotaciju u ratu „protiv rasipanja” (Caillé 2001, 119).

Ne može se zamisliti oštriji protivstav Robinsovim uvidima od Batajevog, koji u prirodi pronalazi sve osim škrte datosti. Dogmatski iskazi o uzdržanoj prirodi koja iznuđuje oprez i štednju vode u ropstvo iz kojeg se može izbaviti samo onim što je štednji iznuđenoj oskudicom suprotno – trošenjem. Batajev koncept opšte ekonomije pogodan je jer obuhvata takozvana drevna društva, podređena režimima neutilitarne ekonomije, ali i savremena društva veberovske racionalnosti, razmotrena izbliza u kategorijama robinsovski shvaćenog „ponašanja”.⁹ Zanimljivo je da Batajeva koncepcija, sročena u *Pojmu trošenja* kad i Robinsova materijalistička definicija, te razvijena kasnije do opšte ekonomije u *Prokletom delu*, pada u međuratne godine post-depresivne krize, osenčene usponom totalitarnih ideologija i zabrinutošću nestašicom, očiglednom na svakom koraku. Batajev diskurs o trošenju kao o svetoj dimenziji društvenosti, o darivanju kao načinu međusobnog povezivanja, o rasipništvu kao preduslovu suverenog raspolaganja sobom poništava svaku pojedinačnu tačku prethodno iznetog Robinsovog programa ekonomije.

Nema nikakve sumnje da je Batajev *Pojam trošenja* (1933) inspirisan Mosovim *Ogledom o daru* (1925).¹⁰ Mosov tekst do danas ne prestaje da privlači pa-

⁹ Uticaj Vebera (Weber) na Robinsa je nesporan, posebno u značajnom razlikovanju između vrednosnih i činjeničnih sudova (ovi poslednji su u dometu nauke), te kategorija intencionalnosti i racionalnosti delanja. Ipak, u odnosu na Vebera Robins polemički depsiologizira intencionalnost u ponašanju prilikom odabira ekonomskih strategija (Maas 2009).

¹⁰ Na široj vremenskoj skali antropološki inspirisane *opšte ekonomije* Batajev tekst *Pojam trošenja* ima prethodnicu u Boasovoj (Franz Boas) studiji o društvenoj organizaciji kod Kvakiult indijanaca (Boas 1897), u Mosovom i Iberovom (Henri Hubert) ogledu o prirodi i funkcijama svetog (1899), te preko Dirkemovih i Levi-Brilovih (Lucien Lévy-Bruhl) studija, nadrealističkih tekstova i različitih avangardnih projekata ima nastavak u aktivnostima *Collège de Sociologie* pred početak Drugog svetskog rata i u

žnju: od Bataja i Levi-Strosa (Claude Lévi-Strauss) do aktualnih anti-utilitarnih zagovornika „alternativne nauke i društva koji neće biti utemeljeni na vlastitom interesu i egoizmu” (Vandenbergh 2016). Ispostaviće se da su oblici razmene posredstvom darivanja relativno rasprostranjeni u različitim delovima sveta, a ne samo kod severnoameričkih indijanaca (Mos 1982, 7–80). Mehanizam totalnih prestacija ili potlača/kule imao je važnu društvenu funkciju kao sredstvo u sprečavanju sukoba među plemenima, te, zaista, kao zamena za rat ili, jezikom sadašnjice, rat ekonomskim sredstvima.¹¹ Pojednostavićemo poentu Mosovog istraživanja, kao i argumentaciju zasnovanu na pažljivo odabranim i ubedljivim primerima: uzvratiti dar pitanje je časti, dok je cirkulacija dobara razmenjenih darivanjem zapravo cirkulacija moći. Davanje i uzimanje imaju statusne atribute, nadmašiti dar uzvratnim darivanjem znači ući u utakmicu uvećanja moći. Demonstrativno i manifestno ovde iskazuju i svoju latentnu funkciju: darivanje do iscrpljivanja tek je prividno iracionalno, dok je zapravo efikasan način da se pokaže da je moćniji onaj čija se sposobnost uzdarja ne zaustavlja. Mosova poenta je da je moguć vid solidarnosti i integracije koji nije kapitalistički utilitaran i u tome je on sasvim i bezuslovno dirkemovac; svakako i da se ekonomski aspekt ne ispljuje sam u sebi, već je podređen interesima zajednice.¹² Razmene nisu egalitarne, ali jesu pacifikatorske.

Rasprave o značenjima dara ne prestaju: da li je dar *meta*-ekonomski akt, očišćen od ekonomskih (utilitarnih) dimenzija, ili predstavlja sintezu ekonomskih i ne-ekonomskih aspekata (Hénaff 2002, 145–198)? Dva aspekta ovih funkcija posebno su značajna: darivanje supstituiše otvorene društvene sukobe, ono je zamena za rat. Darivanje doprinosi istovremenoj fetišizaciji i defetišizaciji onoga što, takođe jezikom sadašnjice kao i političke ekonomije, zovemo

Batajevima nakon Drugog svetskog rata, sve do Bodrijarovih (Baudrillard) i Agambenovih (Giorgio Agamben) polemičkih osvrta na Bataja tokom devedesetih i kasnije (Limousin 2015).

¹¹ „Te prestacije i protivprestacije obavljaju se u jednom pretežno dobrovoljnom obliku, preko darova, poklona, mada su, u stvari, strogo obavezne; neispunjenje obaveze preči pojedinačnim ili opštim oružanim sukobima” (Mos 1982, 16).

¹² Zanimljivo je i da je 1981. godine osnovan anti-utilitaran pokret u društvenim naukama čiji je akronim MAUSS (*Mouvement anti-utilitariste en sciences sociales*), koji će 2021. godine dobiti svoje internacionalno glasilo: <https://www.cairn-int.info/journal-mauss-international-2021-1.htm>. Autori časopisa *MAUSS International* – među kojima su u času njegovog pokretanja Džefri Aleksander (Jeffrey C. Alexander) Bruno Latur (Bruno Latour), Dejvid Grejber (David Graeber), Meri Dagle (Mary Douglas), Loik Vakan (Loïc Wacquant), optimistički usvajaju anti-utilitarnu viziju ekonomije zasnovanu na simboličkoj i društvenoj funkciji poklona, nadovezujući se na Mosov *Ogled o daru*, kako u praktično-istraživačkom tako i na teorijskom i epistemološkom nivou. Ova interesovanja dovela su na koncu i do promišljanja jedne *paradigme o daru* u sociologiji i društvenim naukama (Adloff 2022a, 512–521; Adloff 2022b).

roba. Ali fetiš se ne iscrpljuje u robi, već u darivanju. Ponekad je ono rasipničko, iscrpljujuće te razorno za raspoložive resurse – potpuno *neutilitarno*. Roba ne predstavlja ništa dok ne postane dar, štaviše posedovanje „stvari” kruniše se u mogućnosti da se stvar podari, te tako postane fetiš koji obeležava moć darivanja i iznuđivanja. Da bi postala fetiš, roba mora imati izvesna simbolička svojstva. Kapitalizam nas uči sasvim suprotno, da su svojstva utkana u robu, da nema ničega što je izvan njenog robnog svojstva i da robu treba obožavati upravo zbog onoga što jeste – mrtva stvar. Marks će skovati termin „fetišizam robe” da označi perfidnost porobljavanja čoveka stvarima. Istina, ovaj redukcionistički iskaz izveden iz odlomka prvog poglavlja *Kapitala* zamagljuje suštinu kapitalizma, koji treba dekodirati dvostruko, kako u domenu svesti tako i u domenu strukture same proizvodnje.¹³ Sasvim suprotno tome, kod Bataja darivanje koje fetišizira stvari u igri razmene – potlača – simbolički humanizuje predmete stavljajući ih u funkciju obrednog oslobađanja ili pak porobljavanja, zavisno od ishoda nadmetanja. Ali, fetiš je negde drugde a ne u samim stvarima, on je u činu kojim se oslobađa energija davanja i pored toga što darivanje, u mističnim krajnostima, može dovesti do uništenja.

Bataj se hvata za ovu drugu mogućnost fetišizirajući čin davanja, pronalazeći u njemu oslobađajuću funkciju. Nema sumnje da nije reč samo o altruističkom poklanjanju. Štaviše, on jasno uviđa da davanje ima ucenjivačku ulogu, da izaziva na novo davanje u vidu uzvratanja, te da, na koncu, ovo iscrpljivanje dovodi do kraha druge strane. „*Potlach* isključuje svako pogađanje, i najčešće se radi o vrijednom poklonu dobara koje se javno poklanja s ciljem da se ponizi, da se izazove, i da se *obveže* nekog takmaca. Značenje razmjene poklona proizlazi odatle što primatelj dara, zato da bi izbjegao poniženje i odgovorio na izazov, mora prigodom prihvaćanja poklona preuzeti obvezu da uzvrtati još znatnijim darom, to jest da vrati s kamatama” (Bataille 2012, 103). „Davanje”, kaže Bataj, treba da bude oblik „sticanja moći” (Bataj 1995, 70). No, radikalniji oblik potlača je, navodi Bataj sledom Mosa, spektakularno rasipanje, što ovu praksu približava religijskom žrtvovanju. Osvrćući se na različite primere, Bataj konstatuje da potlač uspostavlja „pozitivna svojstva gubitka, iz čega proistječu plemenitost, čast, rang u hijerarhiji”. Ovde iskrsava kompenzatorska, sublimna i pročišćujuća funkcija potlača koja mu daje mističko-religijska svojstva približavajući ga žrtvovanju. „Žrtva u etimologijskome značenju te riječi nije drugo doli proizvođenje *posvećenih* stvari” (Bataille 2012, 100).¹⁴ I još jedan bitan citat iz

¹³ Osim u domenu svesti – spoznajom da se društveni odnosi pojavljuju kao odnosi između stvari – presudnije od toga je da se raskrinka forma „proizvoda kao robe” predstavljena kao prirodno svojstvo proizvoda rada, što je dakle svojstvo strukture i mehanike kapitalističke proizvodnje nezavisno od naše svesti o odnosu između vrednosti i rada (Heinrich 201, 75–76, 79).

¹⁴ Ovde je na stvari igra reči u francuskom jeziku: *sacrifice* – *sacre*, odnosno *žrtvovanje* – *sveto*.

Batajeve sociološke teorije religije: „Žrtvovati ne znači ubiti, nego napustiti i davati” (Bataille 1974, 66; Hénaff 2002, 209).

Podseti li se kakvu funkciju u primitivnim društvima imaju obredi i rituali, te da njihova sakralizacija doprinosi društvenoj integraciji i solidarnosti, tada je i trošenje, kako u formi razmene tako i rasipanjem, uništavanjem ili žrtvovanjem, u funkciji društvene kohezije i veličanja zajednice, a ne ličnog zadovoljenja pojedinca – svakako ne materijalistički i individualistički utilitarno. Kolektivistički i solidaristički aspekt rituala (Dirkem) u činovima trošenja koje manifestuje potlač (Mos) predstavljaju motive pošavši od kojih Bataj završava u paradoksu. Jer, trošenje prevazilazi društveni okvir i postaje opšti princip razmene energije u Prirodi, perpetuum koji se ne okončava u zadovoljstvu, već u smrti.¹⁵ Ali, ne samo to, već i izlazak iz zajednice. Trošenje kao rasipanje u susret smrti predstavlja svojevršno očovečenje kao uzdizanje iz zajednice prosečnih. Bataj antropologizuje trošenje na način da ga privodi zakonima Prirode, što je Bodrijaru, kao sledbeniku, povod za prigovor o naturalizmu; tako Bataj iz građanskog naturalizma, tvrdi Bodrijar, završava u kosmološkom naturalizmu (Baudrillard 2010).¹⁶ Takođe, Batajevo podsećanje da su rađanje, razmnožavanje, propadanje, uništenje i smrt podređeni istom solarnom principu isijavanja i izgaranja ima svoju vitalističku, ničeansku, ali i ekološku dimenziju (Warin 2015). Očuvanje je nemoguće i besmisleno, dok je ekonomija sazdana i sadržana u neutilitarnom potčinjavanju trošenju, eventualnom zadovoljstvu i želji koje nema drugi razlog do u samom sebi: ovde je suverenost samodovoljnog subjekta iznad hegelovski shvaćenog suvereniteta. Drugi temeljni pojam Dirkemove sociologije, pojam svetog, odnosno sakralni karakter zajednice za Bataja pojmljiv je jedino u unutrašnjem iskustvu koje je spram zajednice transgresivno. Ipak, Bataj zadržava dirkemovski koncept zajednice, makar kao opšti okvir za sopstveni govor o sakralnom karakteru trošenja, na način na koji je ova praksa cirkulisala u drevnim društvima.¹⁷

¹⁵ Paradoksi ovog koncepta dosegli su vrhunac kod Bodrijara, čiji je rad *Simbolička razmena i smrt* nastao u neposrednom dijalogu s Mosom i Batajem (Bodrijar 1991).

¹⁶ Dakako, Bodrijar izmešta prokleti deo iz kosmoloških okvira i postavlja ga u društvene okvire. No, on govori o „energiji smrti”, o „energiji katastrofe”, da trošenjem bogatstvo raste (Bodrijar 1994, 96), da su najbitniji razici za čovečanstvo „manje rizici pomanjkavanja (iscrpljivanja prirodnog bogatstva)... nego rizici prekomernosti” (Bodrijar 1994, 97).

¹⁷ Ova privrženost dirkemovskom arhaičnom solidarizmu koji je moralnim središtem sociologije kod klasičnog učitelja vidljiva je u lociranju Batajevih istraživanja centriranih u međuratnom periodu oko sakralne sociologije ili sociologije svetog (*la sociologie sacrée*). Prema Bataju predmet takvog projekta sociologije širi je od religijskih fenomena i obuhvata sve ono što ljude međusobno ujedinjuje a to nije samo religija (Bataille, Caillois 1985, 74; Bataille 2004).

Bataj ne odbacuje koncept zajednice, iako je očigledno da ona za njega ima tek tranzitornu ulogu između pojedinca i solarnog principa sadržanog u prirodi i u njenom obilju. Tako je i s ekonomijom, koja je naddruštvena ne samo zato što je opšta već zato što neće ni po koju cenu da bude politička: polje politike ovde je nešto što Bataj, ponekad možda nevešto, nastoji da izbegne. Solarni aspekt trošenja kao rasipnost Prirode jedna je od glavnih figura *Prokletog dela*, ali i Batajeve erotske/erotološke i pornografske literature. „Bića umiru samo da bi se rodila, u smislu falusa koji izlazi iz tela da bi u njega ušao. Biljke se podižu u pravcu sunca i zatim sležu u pravcu zemlje. Drveće nakostrešuje tlo zemlje nebrojivom količinom cvetnog pruča uzdignutog ka suncu. Drveće koje se silovito ustrempljuje, skončava sprženo gromom ili biva posečeno, ili iščupano iz korena. Vraćeno tlu, ono se uspravlja, identično sa nekom drugom formom. Ali njihov polimorfni snošaj je funkcija uniformne zemaljske rotacije” (Bataj 1998, 58). Trošenje koje kontinuiranost razmene između života i smrti smešta izvan utilitarnosti političke ekonomije, ističući Prirodu u prvi plan, inspirisalo je postmoderne ekologe da u Bataju pronađu rani uzor (Iwano 2015). Sunce neograničeno daje ne tražeći ništa zauzvrat, dok politička ekonomija kapitalizma neprestano uzima dajući tek mrvicu, te koja u Prirodi vidi sluškinju perpetuuma proizvodnje. Batajeva kritika ekonomske racionalnosti i proračunatosti građanskog poretka nedvosmislena je u njegovom ogledu o trošenju, ponovljena u veličanju obrednih rituala i žrtvovanja zajednice kao centralnog mesta *sociologije svetog* (Bataille, Caillois 1985), te razvijena u studiji *Prokleti deo* (1949). Kod Mosa su trošenje i žrtvovanje društveno uređeni, vođeni ustaljenim pravilima, skupom simboličkih radnji i činova, strukturalno ustrojani i hijerarhizovani. Kod Bataja je trošenje subverzivno, razarajuće, prestupničko, pa opšta ekonomija ima i emancipatorski karakter oslobođenja od stega društvenog poretka.

Koliko je Batajeva vizija subverzivna postaje vidljivije kontrastira li se ponovo s već pomenutim, takođe radikalnim konceptom Lajonela Robinsa. Ekonomski diskurs za Robinsa „neutralan” je u odnosu na „substantivno razumevane ciljeve”, kao i u odnosu na stepen zadovoljenja/užitka onoga koji proizvodi-troši; drugačije rečeno, logika ekonomisanja se formalizuje u polju značenja ciljeva i sredstava (Polanyi 1992). Ovakvo poimanje postaće konstitutivno za ekonomski diskurs XX veka, unutar kojeg se oskudica povezuje sa slobodom odlučivanja o ciljevima. Oskudica kao zaokruživanje logike neoklasičnog diskursa ontologizuje ekonomsko ponašanje – tako nastaje tip formalizacije koja ne postoji u klasičnoj političkoj ekonomiji. I ova odrednica konvergira sa standardnim zamislama o oskudici koje potvrđuju značaj slobode upućene na izbor, odnosno sloboda se promatra strogo u perspektivi izbora.

Robinsovo određenje u vreme svog nastanka korespondira s istorijskim kontekstom ekonomske krize koja dovodi u pitanje kapacitete zapadnog moderniteta i temelje njegovog samorazumevanja, pa je i Robinsovo objašnjenje izraz

istorijske dinamike u kojoj se zgušnjavaju aspekti moći/prinude/nasilja. Robins otklanja širu sliku društva te time i strukturalne determinacije kapitalizma. Želimo li analizirati oskudicu, ali ne kao naturalizovanu nego kao društveno posredovanu kategoriju, moramo se usmeriti ka razumevanju krizom izbrazdanih, prostornih i vremenskih, ritmova kapitalizma.

No, da li isto važi i za Bataja? Da li je njegovo poimanje opšte ekonomije kao rasipničkog trošenja izraz krize moderniteta ili izlaz moderniteta iz krize?

Kejnz i Bataj: blagodeti rasipništva

Možda se odgovor na ovo pitanje može dobiti sučeljavanjem Bataja i kontroverznog pisca s čijim radom je Bataj upoznat – Džona Majnarda Kejnza. Iстина, kod post-nadrealističkog Bataja uticaj Dirkema i Mosa, kao i kritički obračun s nadrealistima imaju primarnu ulogu u artikulisanju opšte ekonomije zasnovane na *obilju* i *rasipništvu*. Ovo ipak ne znači da u ekonomskom diskursu ne postoje analogne tendencije. Figura rasipništva zauzima značajno mesto u političkoj ekonomiji Kejnza: izgleda da je Bataj, svesno zaobišavši neoklasičare u ekonomiji neminovno došao do pisca koji važi kao jedan od najvažnijih ekonomista XX veka.¹⁸ U trenutku kada se nazire glavna nit *Prokletog dela* Bataj veli da je njegov političko-ekonomski poduhvat formiran kako bi se objasnila „misterija Kejnzovih flaša” (Bataj 1995, 10; Bataille 1976, 22),¹⁹ da bi potom prešao na naglašavanje dinamike obilja („zavoji obilja”).

Batajevo upućivanje na Kejnza dopušta pretpostavku da je do objavljivanja *Prokletog dela* on već upoznat s piscem *Opšte teorije zaposlenosti, kamate i novca* (Kejnz 2013) (Kejnz umire 1946) kao sa autorom koji je ostavio trag ne samo u ekonomskoj teoriji, već i u svojoj epohi²⁰. Kejnzove „flaše” su metafora za proizvodnost potrošnje kao i za prećutanu produktivnost naočigled neproduktivnih investicija (Beranek, Kamerschen 2016). Uparedno čitanje Kejnzovih argumentacija i Batajevih analiza trošenja upućuju na tačke dodira. Bataj

¹⁸ Batajev dijalog s nekonvencionalnim Fransoa Peruom jednako je zanimljiv slučaj (Févre 2022), posebno što i Peru razmatra temu poklona (Perox 1954).

¹⁹ Opširnije o Kejnzu s uzgrednim osvrtom na paralele s Batajom pisali smo na drugom mestu (Lošonc 2024, 206).

²⁰ Kejnz je bio član poznate literarne Blumsberi grupe, aktivne u Engleskoj početkom XX veka, dok ga avangardistički zanosi nisu napustili ni u međuratnom periodu. Ako je verovati Varufakisu (Varoufakis), Kejnz naslovom svoje knjige namerno koketira sa jednom drugom *Opštom teorijom*. „Kejnz, koji je upoznao Ajnštajna (Einstein) i znao za njegov rad, odabrao je ovaj naslov kako bi najavio potpuni raskid sa konvencionalnom ekonomijom – raskid čist i odlučan poput Ajnštajnovog raskida sa klasičnom fizikom“ (Varoufakis 2023, 25).

čak i pominje pojam hiperprodukcije što jasno upućuje na iskustvo Velike krize (1929), ali i na zaključak da ga Kejnzovo shvatanje potrošnje nije ostavilo ravnodušnim.²¹ Uvažavajući ekonomski značaj rasipničke potrošnje, analizirajući takođe *nedovoljnu* potrošnju kao izvor krize, Kejnz postaje relevantan sagovornik Bataju. Potrošnja koja upućuje na rasipništvo nije gubitak, već spojnica ka usponu u odnosu na krizne potencijale kapitalizma. Kejnzove pohvale gradnji piramida u starom Egiptu, prepoznavanje ekonomskih potencijala u ratu, podupiranje državnih izdataka u cilju povećanja potrošnje dokaz su ovakvih stavova (Skidelsky and Backhaus 2016; Fontana 2001). Štaviše, rasipanje se može tumačiti u svetlu žrtvovanja, celishodnijeg za kapitalizam od proizvodnih izdataka kao izvora kriza (McGowan 2016, 105). Za Bataja koji govori o „sticanju na osnovu gubitka”, o „rastu koji je postao tegoban” ove naznake bi mogle da budu samo potvrda njegovih stavova. Postoji paralela između Bataja i Kejnza i u pogledu odbacivanja utilitarizma, budući da Kejnz povodom kapitalizma iznosi anti-utilitarne argumente s političkom konotacijom. Posebno kritičan prema Bentamu (Mini 1991), on markantno razobličava utilitarnost kao obrazac kojim kapitalizam pokušava loše samoprevazilaženje (Hobsbaum). Bataj, pišući o „granicama korisnosti” (Bataille 1976, 185), o „nepotpunom svetu” „kojim vlada korisnost” (Bataj 2018, 128), ovaj Kejnzov anti-utilitarizam mogao bi da usvoji kao bitnu inspiraciju, uprkos stanovitim sumnjama da se kapitalizam uopšte može osloboditi ideologije utilitarizma.

Postoji još jedna, mada nešto drugačija paralela. Kejnz posle Drugog svet-skog rata uzaludno pokušava da utiče na stvaranje pravednog međurodnog ekonomskog poretka, otpornog na finansijsku hegemoniju (naročito SAD). Bataj je, slično Kejnzu, u okruženju Maršalovog plana, verujući u promenu odnosa moći (Bataille 1976, 159 i dalje). Suprotno rasprostranjenoj slici Bataja kao ekscentričnog i ezoteričnog pisca utopljenog u iracionalno, ovde vidimo analitičara uronjenog u geopolitičke projekcije odnosa između „Rusije i SAD” u svetlu konflikta „dve ekonomske metode”, dok ekonomiju, parafrazirajući Klauzevica, tretira kao „nastavak rata drugim sredstvima”, uviđajući potencijale sovjetske industrijalizacije, tematizujući mogućnosti pacifikovanja poretka. Batajev okret ka ekonomiji kao umeću planiranja i uvažavanje Maršalovog plana pobudili su kritiku, uz tvrdnje da je posredi vrhunska „politička naivnost” (Noys 2002, 113).²² Bataj kao da prebacuje svoj asimetrični model darivanja na međunarodni

²¹ Hiperprodukcija je više marksistički termin, no Bataj ne razotkriva svoju upoznatost s takvom literaturom, tim pre što se i Kejnz može tumačiti iz istog ugla.

²² Iz perspektive tzv. Trećeg sveta Bataj nekritički veliča pomenuti plan, projektujući kosmopolitski altruizam u američke ambicije, ne uviđajući da su SAD prinudene da transferišu ogromna finansijska sredstva porušenoj Evropi, bez čega ne bi postojalo tržište za američku robu, ne sagledavši da to uopšte nije u svetskom interesu; ne-evropske zemlje dobijale su srazmerno mali udeo istog plana (Escobar 1995, 33, 230).

kolosek,²³ kao da govoreći o kapitalističkom svetskom poretku zaboravlja da i američki kapitalizam akumulira; kao da je moguć kapitalizam bez akumulacije kapitala, zaboravljajući sopstvene premise da je „poklanjanje” zapravo uvećavanje moći. Dodatno zbujuju Batajeve parafraze Fransa Perua (François Perroux) o tome da je posredi kolosalna promena ekonomske logike koja prevazilazi kanonski momenat „izolovane kalkulacije” u ime kalkulacije opštih interesa. Istovremeno, Bataj govori i o neviđenom „eksplozivnom višku” (Bataille 1976, 161) američke ekonomije. Stiče se utisak da on ovde anticipativno progovara jezikom kasnijih radikalnih američkih ekonomista u tradiciji nedovoljne potrošnje, kao što su Pol Baran (Paul A. Baran) i Pol Svizi (Paul Sweezy), prema kojima se eksplozivni američki višak mora neizostavno utrošiti (makar ratom), jer će u suprotnom postati generator opasne krize. Na drugom pak mestu Bataj tvrdi da je Maršalov plan plod „agitacije radničke klase” (Bataille 1976, 172) koja uvek žudi za višim standardom, pa se američka odvažnost ka opštim interesima svodi na iznudu.

I pored izvesne jednostranosti kojom odišu navedeni stavovi, hladnoratovski Bataj možda i nije toliko zaslepljen Maršalovim planom kao što u prvi mah nekima izgleda (Surya 2020). U *Prokletom delu* on izjavljuje kako namerava da deluje u javnosti pominjući nužnost menjanja „samosvesti” (Bataj 1995, 40), pa se navedeni iskazi o Maršalovom planu mogu razumeti kao deo tog stava. Još i više, ti su iskazi deo nastojanja da se dijalektizuje problematika korisnosti. „*Korisno* (je) imati nekorisne vrednosti” (Bataj 2018, 11),²⁴ veli on na jednom mestu. Drugačije rečeno, korisno je *nekorisno* trošenje obilja. Uostalom, ma koliko se posleratni Bataj okreće Ničeu (*Nietzsche*), kao koževljeviski čitač i tumač Hegela on nije zaboravio na moguće zasluge dijalektike (Bataille 1988, 249).²⁵ Možda preuzimanje Maršalovog plana nije simptom naivnosti, već plod ambicije jednog, istina problematičnog, pokušaja istraživanja *korisnosti onog nekorisnog*.

²³ I polarizacija SAD i SSSR (carstvo „straha”), u smislu toga da se Amerikanci pozicioniraju kao davaoci viška a Sovjeti vrše akumulaciju, u najmanju ruku je čudna. SAD „organizuju” višak, dok Sovjeti, vođeni totalitarizmom, akumuliraju, stoga Amerikanci spasavaju ne samo kapitalizam već i čitav svet.

²⁴ Podvlačenje Batajevo.

²⁵ Predavanja Aleksandra Koževa (Alexandre Kojève) o Hegelu, kao i njegova tumačenja u vidu tekstova, u periodu između dva svetska rata privlačila su neobično veliku pažnju, od Bretona i nadrealista, preko Bataja i družine oko *Collège de Sociologie*, do Valtera Benjamina (Walter Benjamin), Adorna (Adorno) i Horkhajmera (Horkheimer). Odnos Bataja i Koževa može biti predmet posebne rasprave. Išaj Landa (Ishay Landa), sa svoje strane, obnavlja poznatu, ali odavde gledano staru Habermasovu kritiku Bataja kao desnohegelovca i nićeanca. Istina, Landa razvija Habermasovu kritiku u obliku fikcionalne figuracije oličene u dva Bataja: Bataja 1 kao hegelovca i Bataja 2 kao nićeanca, koji su u međusobnom sporenju (Landa 2015a; Landa 2015b).

Kako god, Bataj kao tumač Perua i pobornik Maršalovog plana dolazi do istih zaključaka kao i Kejnz: da su Međunarodni monetarni fond i logika Breton Vudsa na pogrešnom koloseku. To su „loše verzije” onoga što Bataj prepoznaje u Maršalovom planu – poklanjanje radi kanalisanja pretećih viškova. Može se reći da su Kejnzove intelektualne operacije pomerile fokus sa oskudice na obilje, te ga tako učinile bližim Bataju, što isprva neočekivano poređenje dvojice autora čini manje iznenađujućim. Drugačije rečeno, nadovezivanjem Kejnza na Bataja stiže se odstojanje u odnosu na Robinsa, kao i dodatni argument protiv neoklasično-utilitarnog diskursa.

Ipak, ne mogu se zanemariti ni krupne razlike: Kejnz-spasilac vidi sebe na poznat način kao „učenog buržuja” koji zna gde mu je „mesto” ako se „klasna borba” raspamsa (Mann 2017). To Bataj, kao kritičar buržoaskog utilitarizma koji (pravilno) misli da se buržoazija nikada ne može osloboditi ideologije utilitarizma, ne bi pozdravio, čak ni onaj Bataj koji polaže izvesne nade u Maršalov plan.

Post-transgresivno trošenje u neoliberalizmu

Kritika naturalizovanog pojma ekonomisanja, ali i batajevsko poentiranje na višku energije kao neumitnoj dimenziji života (s onu stranu koristoljublja, ničeanški rečeno) upozorava da ideologija neizbežne oskudice vodi na stranputicu. I dok je sklonost ka rasipništvu u svesti buržuja viđena kao slabost i dekadencija, u političkoj teoriji predvorje anarhije a u ekonomiji slutnja iznenadnog i osvetničkog osiromašenja, kod Bataja je ono izraz vitalizma, životni princip i načelo zadovoljstva koje, sasvim u duhu postnadrealističkog erotizma, osmišljava čovečiju egzistenciju. To ne znači da je rasipništvo bezazleno, i ono može biti opasno i subverzivno, ali ne u smislu grešnog odstupanja od vrlina buržoaske suzdržanosti, već kao opasnost koja se krije u samoj ljudskoj egzistenciji. Ovde je egzistencija u korelaciji s kontroverznom kategorijom ljudske prirode kojoj se ne mogu odreći svojstva izvesne predatorske proždrljivosti, pa se rasipništvo kao autodestruktivna neumerenost podaje kao argument obnovljenoj moralističkoj osudi izobilja. Podsetimo da hiperprodukcija nameće hiperpotrošnju koja nije batajevska žrtvena potrošnja u vidu darivanja već je konzumerističko, egoističko divljanje u vidu nagomilavanja. Rasipništvo želje – erotski neobuzdane – u neoliberalizmu se pretvara u želju konzumerizma koji ovu anestezira. Naglasimo još jednom da se, kritikujući opsednutost proizvodnjom i nagomilavanjem dobara, Bataj založio za transcendiranje poretka proizvodnje, ne pukim konzumerizmom već post-solidarističkom ritualizacijom trošenja koje, u doba modernog egoističkog individualizma, gubi kopču s izvornošću Subjekta.

Zasnivajući svoju zamisao ekonomije na kosmološkoj cirkulaciji energije, Bataj kritikuje kanonsku ekonomsku paradigmu, usredsređenu na proizvodnju i akumulaciju dobara/predmeta. Politička ekonomija ne poklanja dovoljnu pažnju konstitutivnom aktu opšte ekonomije – *trošenju* – pa oštrica kritike pogada kapitalizam koji prednjači u podstrekavanju proizvodnje, kao i u beskonačnom gomilanju.

Na širem planu Batajevi uvidi mogu se predstaviti kao glorifikacija opšte entropije, kao što se transgresija u svakom času može pretvoriti u dekonstrukciju. Biće da su u pravu neki tumači koji na tragu jedne Levi-Strosove pesimistične note konstruišu post-humanističkog Bataja (Tuomas 2023). „Civilizacija se u celini može opisati”, kaže Levi-Stros pri kraju *Tužnih tropa*, „kao čudesno složen mehanizam u kojem bismo rado videli mogućnost opstanka našeg sveta kad njegova funkcija ne bi bila proizvođenje onoga što fizičari nazivaju entropijom, to jest inercije (...) Disciplini koja se bavi proučavanjem najviših vidova tog procesa dezintegracije više bi priličilo ime 'entropologija' nego 'antropologija'”, veli on (Levi-Stros 329). Bataj ne opisuje vedre situacije trošenja viškova, iako rasipanje ne osiromašuje, makar ne u ekonomskom smislu. I solarna emisija, uprkos moćnoj nepresušnosti, ima svoju neumitnost i konačnost: čovek o njoj ne odlučuje, ne može je kontrolisati, na koncu, u budućnosti, koliko god dalekoj, i ona će se okončati nekakvim entropijskim krajem. U zemaljskim okvirima, trošenje nas privodi ponovnom promišljanju dijalektike odnosa želje i zadovoljstva. Entropijsko-entropološki Bataj, iz ugla *Prokletog dela*, svojom opštom ekonomijom dekonstruiše ne samo političku ekonomiju već i društvenu organizaciju zasnovanu na kontroli i upravljanju željom. U jednom radikalno idealističkom kontekstu, izvedenom iz Batajevih oglada o erotizmu (Bataj 1981; Bataj 2018), može se tvrditi da trošenje kao rasipanje demokratizuje princip zadovoljstva, čime se osporava poredak zasnovan na ograničenjima i uzdržavanju. Uostalom, primat želje nad diktatom društvenog morala i institucija Poretka, tačnije: *moral želje* temelj je i nadrealističke revolucije, kojoj, i pored ličnih razilaženja s Bretonom, Bataj direktno duguje. U krajnjem ishodu, ovaj prekomerni libertarijanizam skreće u transgresiju/prestup, vodi do zamagljivanja granica između dobra i zla (Bataj 1977; Fuko 1998, 62–72). Pouka koju možemo izvući iz analize Batajevog opusa jeste da obilje vraća u igru subverziju i osporavanje, budući da istorija građanstva pokazuje da se kontrola i disciplina artikulišu u vezi s nestašicom. Da li je izvesno da afirmisanje obilja uvek i bezrezervno ima polemičku, odnosno anti-kapitalističku oštricu, što se inače nazire u Batajevom opusu? Da li činjenica da su *društveno* posredovani oblici obilja istovremeno i medijum konformizma, te utapanja u transformativnu logiku kapitalizma,

kako to različite kritike pokazuju (Galbraith 1958), što naposljetku do-
vodi u pitanje Batajevu reflektivnost? Da li se disciplinovanje, nadzor i
kontrola – rečeno rečnikom Deleza (Deleuze) i Fukoa (Foucault) – sada
sprovode posredstvom obilja?

Kod Bataja se pokazuje ispisana suprotnost između žrtvovanja (ili takvih
činova i radnji koje oponiraju figurama smisla) i kapitalizma, što upućuje na
činjenicu da je pojedinac vođen beskonačnošću želje u oštroj suprotstavljenosti
obrascima (ritualnog) žrtvovanja. Iz toga proizlazi čitava serija različitih pita-
nja. Da li je žrtvovanje nezamislivo u kapitalizmu, budući odveć sekularizova-
no i banalizovano (na primer: „žrtvujem” svoje slobodno vreme da bih gradio
kuću)? Žrtvovanje više nema polemičku vrednost, tvrde neki autori (Hénaff
2002, 210), pa je aktualna situacija antibatajevska. Ako ga i ima, onda je to, u
eri kasnog kapitalizma, kombinacija komodifikovanog žrtvovanja i spremnosti
na žrtvu zarad, između ostalog, dinamike profita, ratnih ciljeva, terorizma.²⁶ Da
li je Bataj kultivisanjem akata transgresije neoliberal *ante litteram*, te mogući
profet postfordističke beskonačne potrošnje, kako sugerišu neki tumači (Goux,
Asheim, and Garelick 1990)? Ili je upravo kasni kapitalizam teren za korigova-
nog, ali još uvek kritičnog Bataja, čije ideje se pretaču u pravu „teorem” koja
izveštava o postojećim tendencijama (Bodrijar 1994, 98–99).²⁷

Valja primetiti da je kapitalizam od Batajevog vremena evoluirao u
jednu permanentno transgresivnu mašinu u službi neoliberalizma; da
stalno prekoračivanje granica postaje dominantni vid zamagljivanja od-
nosa moći; da trošenje/troškarenje/sitno trošenje postaje kapilarno i ma-
nirističko, s prividom egzistencijalnog i hedonističkog ultimatum, dok
je algoritamski navođeno i neautentično, pa postaje jeftina zamena za
neutilitarno solarno trošenje o kojem govori Bataj. On svugde govori o
industrijskom kapitalizmu koji je na njegovom radaru, naravno bivajući i
sam sudionikom jedne određene epohe. Osvrnimo se stoga još jednom na
Marksa i problem razmene koja je u kapitalizmu određena proizvodnjom:
osloboditi se fetišizma robe znači osloboditi se proizvodnog kapitalizma,
odnosno glorifikacije proizvodnje. No ni naglasak na cirkulacijsku i kon-
zumacijsku sferu – čija je manifestacija tržište – ne obezbeđuje poretku
željeni status neutralnosti. Odbacujući proizvodnju u ime neutilitarnog
trošenja, Bataj nastoji da neutrališe sam odnos čoveka prema prirodi, za
kojeg je ova utilitarni izvor krunisan nekakvom predmetnom korisno-
šću. Još kod Marksa ljudi prisvajaju Prirodu prilagođavajući je svojim

²⁶ Prema nekim uvidima, savremeni terorizam praćen je uverenjem samih terorista
da je svetost žrtve prognana iz kapitalizma, čime on upravo i postaje predmetom izuzet-
ne mržnje (McGowan 2016, 111).

²⁷ Za Bodrijara Bataj je kao ničeanc s one strane ekonomskog principa: živeći ljudi
troše svoju snagu i to neprestano (Baudrillard 1970, 51).

potrebama, menjajući time kako nju tako i sebe same. Bataj ovu formu-
laciju kao da preokreće kada se, sasvim u duhu savremenih ekoloških
teorija, pita šta je čovek prirodi, pa bi se, njegovim glasom zbilja moglo
reći da su, kako veli Grim (Grimm) „ljudi rana u imanenciji prirode, dis-
kontinuitet u sveobuhvatnom kontinuitetu. U industrijalizovanim i mo-
dernim kapitalističkim društvima, ova spoljašnjost prirode se pojačava.
Ljudi su svedeni na potrošače i proizvođače, što podrazumeva implicitnu
reifikaciju, a priroda je zauzvrat svedena na skladište, građevinski mate-
rijal, rekreativne oaze i robu” (Grimm 2025, 7).

Coda: Batajeva mnoga lica

Sve to nas suočava s teškoćama. Obilje u Batajevom smislu i projektovanje
plutanja inhumanih viškova opiru se kodifikaciji. Obećanje obilja u kapitaliz-
mu, obilje utisnuto u logiku kapitalizma može da frustrira, suočavajući nas sa
saznanjem da su obećanja koja dobijamo od kapitalizma nedostižna. Bataj pro-
jektuje odnos između obilja i oskudice prema kojem je oskudica tek *izvedena*
dimenzija. Tračak nade u mogućem Batajevom komentaru povodom bezizla-
znosti poznog kapitalizma bio bi da kapitalizam nikada ne može do kraja da pri-
pitomi nekonformističke forme neutilitarnog obilja. Napetosti suprotstavljenih
tendencija, sa ili bez Bataja, ipak se ne mogu eliminisati. Da li je samopromena
kapitalizma pretekla Bataja, kooptirajući ga kao profeta beskonačne transgre-
sivne potrošnje?

Batajeva refleksivnost može nas tako povesti u različitim, ako ne i suprot-
nim pravcima, pa se coda poliritimičke kompozicije zasnovane na glavnoj temi
trošenja i transgresije sumira najavom novih tema koje traže dalju orkestraciju
posle i nakon samog Bataja. Uostalom, antidogmatski horizont opšte ekonomije
rezultat je i nedovršenosti Batajevog sistema koliko i pritivurečnosti njegovih
uvida. Na kraju krajeva, jedna od glavnih njegovih intencija jeste neintencional-
nost, svojevrsna avangardistička post-hegelovska dijalektika negiranja, insisti-
ranje na ne-dovršenosti spoznaje vođene procesualnošću, što slikovito odražava
i naslov jedne od njegovih knjiga eseja u prevodu na engleski (Bataille 2001).²⁸
Bataj, dakle, nije moguće već nužno višeznačan, autor s više lica: za razli-
ku od tumačenja koja ga analiziraju kroz različite vremenske etape u kojima
se ispoljavaju specifičnosti njegovog opusa, dalo bi se osvrnuti na ovog pisca
iz perspektive unutrašnjih mogućnosti kako njegovog tako i našeg *unutrašnjeg*
iskustva (*l'expérience intérieure*). Bataj, naš savremenik, može nam pomoći da,
uz nekoliko kontrafaktualnih scenarija, razmotrimo njegova različita lica, ali i
različite opcije sopstvenog unutrašnjeg iskustva i preporučene opšte ekonomije.

²⁸ Zaista, *Nedovršeni sistem ne-znanja* (*The Unfinished System of Nonknowledge*) u
potpunosti odražava epistemološku osnovu Batajevih istraživanja (Bataille 2001).

Solarni princip neiscrpnosti emisije, odnosno davanja, što je motiv koji se provlači kako u Batajevim antropološkim projektima tako i u erotološkoj literaturi, oživljava ga kao predstavnika „solarnog komunizma” i diskursa centriranog oko komunitarističke ekološke utopije na osnovu neiscrpnosti sunčeve energije poklonjene čovečanstvu. Bataj tako postaje nekonvencionalni levičarski mislilac koji nas vodi do iskustva stvari s one strane logike robe, ali i do ekologizovanog obilja koje je iznad kapitalizma. Čak je i revolucija rezultat izvesne seksualne pravičnosti i poravnjanja, u opisu koji nije lišen uznemiravajućih, pa i politički nekorektnih zastranjivanja: „Radnici komunisti buržujima izgledaju jednako ružni i prljavi kao seksualni i dlakavi, ili donji delovi tela: pre ili posle, to će rezultirati jednom skandaloznom erupcijom tokom koje će buržoaske aseksualne i otmene glave biti odrubljene” (Bataj 1998, 59). Istina, ovaj posledični i osvetnički egalitarizam može, isto tako, biti rezultat i izvesnog parodijskog poimanja opšte cirkulacije materije na kosmičkom nivou. Opšta ekonomija istovremeno je i *opšta ekologija*, koja sveopšte razmene, zajedno s Ničeom, vraća na Heraklitovu perspektivu (Grimm 2025, 8). Ovo, uz konstataciju da je „Batajeva kosmička vizija lišena idealizma. To je parodičan univerzum lišen centra i lišen smisla” (Grimm 2025, 5), materijalističku i realističku poziciju našeg autora približava ne samo komunizmu već i anarhizmu (Rousselle 2012). Jer, kao što se može govoriti o opštoj ekonomiji koja prevazilazi restriktivnu političku ekonomiju, tako se, na tragu Bataja, može govoriti i o *opštoj državi* koja, spram ograničene državne forme kao onoga što je homogeno,²⁹ predstavlja „ne-stvar” koja kruži tokovima disruptivne heterogenosti” (Rousselle 2012, 250).

Bataj se može reaktuelizovati i kao porno-nadrealistički radikal u epohi neoliberalizma;³⁰ dark web, seksualni prestupi, opskurne grupe koje se protive aktuelnom mejnstrimu, različiti alternativni identitetski pokreti koji traže svoje mesto na prestupničkim rubovima društvenog poretka (bizarne seksualne orijentacije, umnožavanje identiteta), predstavljaju post-batajevske transgresivne magistrale na kojima se, ne bez kriminalnih konsekvenci, prepliću principi želje, zadovoljstva, dobra i zla. Aktuelna poznokapitalistička kapitalizacija erotizma i seksualnosti može biti shvaćena i kao posledica batajevske prestupničke emancipacije – neoliberalizam kao neobatajevska seksualna utopija u kojoj je transgresivnost normalizovana. Poseban status u ovim razradama s empirijskom, teorijskom i etičkom dimenzijom ima fenomen želje. Njena vitalistička dimenzija retko zastaje samo kod principa zadovoljstva i gotovo je uvek povezana s aktivnim principom iskazivanja potreba i pružanja otpora. Želja je istovreme-

²⁹ Ograničena država spram opšte države zapravo je država u uobičajenom smislu, shvaćena kod klasičnih anarhista devetnaestog veka kao „konačna zagonetka moći”, uzurpirana od strane tiranske grupe (Roussell 2012, 249).

³⁰ Neophodno je, ipak, naglasiti da je snažni inspirator kao i otac-osnivač čitavog erotomanskog i pornografskog žanra Markiz de Sad, na kojeg se nadovezuje i Bataj.

no i želja za pobunom, kao i obrnuto: odsustvo pobune je simptom odsustva želje. Prisustvo i odsustvo želje/želja, instrumentalizacija odnosno kreiranje i upravljanje željama postalo je najperfidniji način savremenog disciplinovanja i modernog upravljaštva, dok se oslobađanje želje, od Markiza de Sada preko Bretona i Bataja, nameće kao jedan od ključnih aspekata autonomije subjekta i njegovog oslobođenja. Seksualna dimenzija ove emancipacije nije jedina ali je od ogromne važnosti, što može da objasni umnožavanje različitih diskursa o seksualnosti, kao i neskriveno investiranje institucija poretka u sve što je povezano sa seksom i seksualnošću. Na kraju, ona je jedan od onih nepresušnih izvora energetizma i rasipnog trošenja o kojem govori i Bataj. Kontrola ovih resursa oduvek je bila deo strategija uvećanja moći.

Bataj se može razmatrati kao „levi fašista” (Wolin 2004), levičar koji uvažava oblike ekstaze karakteristične za desnicu, što može biti pogodna inspiracija za aktuelne, globalno prisutne hibridne verzije ideologija i pokreta koji spajaju levičarske i desničarske tradicije iz bliže ili dalje prošlosti. Ali, isto tako, moguć je i Bataj desničar koji veliča duh zajednice uz primese „fašističke orgijastike”, kako to primećuje Žan Lik Nansi (Jean Luc Nancy), uz napomenu da se istovremeno mora distancirati od fašizma, jer je za njega „pol zajednice... podudaran sa komunističkom idejom” (Nancy 2003, 23, 27). Sledom Bataja može se iznova razmatrati zajednica na osnovu smrti (Esposito 2005, 187), kao i situacionistička, post-dirkemovska pseudosolidaristička zajednica društva spektakla kao praznična ritualizacija trošenja, ali kojoj nedostaje aura svetog.

Najzad, Bataja treba uvažiti i u kontekstu tekućih ratova, odnosno ratnih aspekata aktuelne globalne polikrize. Studije bezbednosti su, ne slučajno, uočile značaj njegovih uvida u odnosu na fenomen rata (Meiches 2019), koji Bataj razmatra na značajnom mestu usred rasprave o „granicama korisnosti” (Bataille 1976, 181), pri čemu u poređenju rata i žrtve poslednja ima primat. Jer, umesto rata u kojem se kanalisana energija spaja s voljom za moć, kod žrtvovanja energija se rasipa na način da se čovek gubi u žrtvovanju (Esposito 2005, 214), prepuštajući se depersonalizaciji i anonimnosti, što je u skladu s batajevskim ekstatičnim transcediranjem, kao i s vizijom neutilitarnog trošenja, oko kojeg se plete i narativ opšte ekonomije. Ako je Kejnz prepoznao ekonomske potencijale rata, Bataj rat naziva „katastrofalnim korišćenjem viška energije”, što je apokaliptična dimenzija obilja, upozorenje da rasipanje energije poprima tragičnu dimenziju ljudske egzistencije. Fenomen rata pokazuje protivrečnosti Batajevih ambicija, budući da on nije samo katastrofičan i/ili neutilitaran, nego i utilitaran za različite aktere. Setimo se okolnosti da je rat dobra prilika za povećanje profita subjekata militarno-industrijskog kompleksa, „mašinerija rata” dakle u svakom smislu, a ponajviše u onom ekonomskom, što zapravo jeste tvrdnja Kejnza i militarnog kejnzijanizma koji računa s produktivnošću ratovanja. Da li, ostajući u Batajevim okvirima, možemo pokrenuti pitanje o *korisnoj nekorisnosti rata*?

Reference

- Adloff, Frank. 2022a. „The Gift Paradigm“. In *Routledge International Handbook of Contemporary Social and Political Theory*, edited by Gerard Delanty and Stephen P. Turner, 512–521. New York: Routledge.
- Adloff, Frank. 2022b. *Politics of the Gift. Towards a Convivial Society*. Bristol: Bristol University Press.
- Bataille, Georges. 1974. *Théorie de la religion*. Paris: Gallimard.
- Bataille, Georges. 1976. „L'économie à la mesure de l'univers“, In Georges Bataille. *Œuvres Complètes* tome VII, 9–16. Paris: Gallimard.
- Bataille, Georges. 1985. „The Use Value of D. A. F. de Sade (An Open Letter to My Current Comrades)“. In Georges Bataille. *Visions of Excess: Selected Writings, 1927–1939*, edited by Allan Stoekl, 91–102. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Bataille, Georges and Roger Caillois. 1985. „Sacred Sociology and the Relationships between 'Society', 'Organism', and 'Being'“, In *The College of Sociology 1937–1939*, edited by Denis Hollier, 73–84. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Bataille, Georges. 1988. „Hegel, l'homme et l'histoire“, In Georges Bataille. *Œuvres Complètes* tome XII, 349–369. Paris: Gallimard.
- Bataille, Georges. 2001. *Unfinished System of Nonknowledge*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Bataille, Georges. 2004. *La sociologie sacrée du monde contemporain*. Paris: Ligne-manifestes.
- Bataille, Georges. 2012. „Pojam trošenja“. *Europski glasnik* 17: 97–111.
- Bataj, Žorž. 1977. *Književnost i zlo*. Beograd: BIGZ.
- Bataj, Žorž. 1981. *Plavetnilo neba*. Beograd: Prosveta.
- Bataj, Žorž. 1995. *Prokleti deo*. Novi Sad: Svetovi.
- Bataj, Žorž. 1998. „Solarni anus“. *Reč. Časopis za književnost i kulturu* 5 (45): 57–60.
- Bataj, Žorž. 2018. *Istorija erotizma*. Novi Sad: Kiša.
- Baudrillard, Jean. 1970. *La société de consommation ses mythes ses structures*. Paris: Denoel.
- Baudrillard, Jean. 2010. „Quand Bataille attaquait le principe métaphysique de l'économie“. *Lignes* 1 (31): 149–154. <https://doi.org/10.3917/lignes.031.0149>
- Bennington, Geoffrey. 1994. *Legislations*. London and New York: Verso.
- Beranek, William and David R. Kamerschen. 2016. „Examining Two of Keynes's Most Popular Statements – Wasteful Public Spending Can Be Acceptable, and, In The Long Run We Are All Dead – Yields Some Surprising Implications“. *The American Economist* 61(2): 263–267. <https://doi.org/10.1177/0569434516653848>
- Bodrijar, Žan. 1994. *Prozirnost zla*. Novi Sad: Svetovi.
- Bodrijar, Žan. 1991. *Simbolička razmena i smrt*. Gornji Milanovac: Dečje novine.
- Caillé, Alain. 2001. „La rareté reconsidérée“. *Revue du MAUSS* 2(18): 119–125. <https://doi.org/10.3917/rdm.018.0119>
- DiMuzio, Tim. 2012. „Capitalizing a future unsustainable: Finance, energy and the fate of market civilization“. *Review of International Political Economy* 19 (3): 363–388. <https://doi.org/10.1080/09692290.2011.570604>

- Escobar, Arturo. 1995. *Encountering development: the making and unmaking of the third world*. Princeton: Princeton University Press.
- Esposito, Roberto. 2005. *Catégories de impolitique*. Paris: Seuil.
- Fèvre, Raphaël. 2022. „The Madman and the Economist(s): Georges Bataille and François Perroux as French Critics of the Marshall Plan”. *Journal of the History of Economic Thought* 3: 344–369. <https://doi.org/10.1017/S1053837221000225>
- Fontana, Giuseppe. 2001. „Keynes on the 'Nature of Economic Thinking'”. *American Journal of Economics and Sociology* 60 (4): 711–743. <https://doi.org/10.1111/1536-7150.00120>
- Fuko, Mišel. 1998. „Uvod u prestup”. *Reč. Časopis za književnost i kulturu* 5 (45): 62–72.
- Hénaff, Marcel. 2002. *Le prix de la vérité*. Paris: Seuil.
- Heinrich, Michael. 2015. *Uvod u Marxovu kritiku političke ekonomije*. Zagreb: CRS.
- Galbraith, John Kenneth. 1958. *The Affluent Society*. Boston: Houghton Mifflin.
- Goux, Jean-Joseph, Kathrin Ascheim, and Rhonda Garelick. 1990. „General Economics and Postmodern Capitalism”. *Yale French Studies* 78: 206–224.
- Grimm, Jon Auring. 2025. “The movement of the whole and the stationary earth: ecological and planetary thinking in Georges Bataille”. *Journal for Cultural Research* 29(1–2): 4–21. <https://doi.org/10.1080/14797585.2024.2408329>
- Iwano, Takuji. 2015. „L'économie générale' et le don solaire. Réflexion sur la pensée économique de Georges Bataille”, In *La Part maudite de Georges Bataille. La dépense et l'excès*, sous la direction de Christian Limousin et Jacques Poirier, 135–145. Paris: Classique Garnier.
- Jones, Campbell and Steffen Böhm. 2002. “Hors d'oeuvre”. *ephemera* 2(4): 277–371.
- Keynes, John Maynard. 1951. *Essays in Biography*. New York: The Norton Library.
- Keynes, John Maynard. 1971. *A Treatise on Money*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Keynes, John Maynard. 2013. *Social, Political and Literary Writings, The Collected Writings of John Maynard Keynes*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kejnz, Džon Majnard. 2013. *Opšta teorija zaposlenosti, kamate i novca*. Beograd: Službeni glasnik.
- Landa, Ishay. 2015a. „Bataille's Libidinal Economics: Capitalism as an Open Wound”. *Critical Sociology* 41(4–5): 581–596. <https://doi.org/10.1177/08969205145266>
- Landa, Ishay. 2015b. „Bataille: The Master, the Slave, and Consumption”. *Critical Sociology* 41(7–8): 1087–1102. <https://doi.org/10.1177/0896920514526624>
- Levi-Stros, Klod. 1999. *Tužni tropi*. Beograd: Zepter Book World.
- Limousin, Christian. 2015. „Chronologie. Georges Bataille, La Part maudite et ses alen-tours jusqu'à nos jours”, In *La Part maudite de Georges Bataille. La dépense et l'excès*, sous la direction de Christian Limousin et Jacques Poirier, 43–75. Paris: Classique Garnier.
- Lotringer, Sylvère. 1995. „Les Misérables, D'un camp l'autre”. In *Georges Bataille après tout*, sous la direction de Denis Hollier, 233–343. Paris: Belin.
- Lošonc, Alpar. 2023. *Enigma konzervativnog liberalizma. Da li smo svi ordoliberali?* Novi Sad: Akademska knjiga/Srpska akademija nauka i umetnosti Ogranak SANU u Novom Sadu.

- Luhmann, Niklas. 1972. „Knappeit, Geld und die bürgerliche Gesellschaft“. *Jahrbuch für Sozialwissenschaft* 23: 187–189.
- Maas, Harro. 2009. “Disciplining Boundaries: Lionel Robbins, Max Weber, and the Borderlands of Economics, History, and Psychology”. *Journal of the History of Economic Thought* 31(4): 500–517. <https://doi.org/10.1017/S1053837209990289>
- Mann, Geoff. 2017. *In the Long Run We are All Dead*. London: Verso.
- McGowan, Todd. 2016. *Capitalism and Desire. The Psychic Cost of Free Markets*. New York: Columbia University Press.
- Meiches, Benjamin. 2019. “Wars of excess: Georges Bataille, solar economy, and the accident in the age of precision war”. *Security Dialogue* 51(2/3): 268–284. <https://doi.org/10.1177/0967010619887845>
- Miler, Hajner. 2019. „Nema dovoljno za sve“. *Tekstovi o kapitalizmu*. Beograd: Radni sto.
- Mini, Peter V. 1991. „The Anti-Benthamism of J. M. Keynes: Implications for the General Theory“. *The American Journal of Economics and Sociology* 50 (4): 453–468. <https://doi.org/10.1111/j.1536-7150.1991.tb03339.x>
- Mos, Marsel. 1982. „Ogled o daru“. U Marsel Mos. *Sociologija i antropologija* t. II, 7–79. Beograd: Prosveta.
- Nancy, Jean-Luc. 2003. *Dva ogleđa: razdjelovljena zajednica o singularnom pluralnom bitku*. Zagreb: Multimedijalni institut.
- Noys, Benjamin. 2002. *Georges Bataille A Critical Introduction*. London. Pluto Press.
- Perelman, Michael. 2000. *The Invention of Capitalism*. Duke University Press.
- Perroux, François. 1954. “The Gift: Its Economic Meaning in Contemporary Capitalism”. *Diogenes* 6: 1–21.
- Polanyi, Karl. 1992. “The Economy as Instituted Process”. In *The Sociology of Economic Life*, edited by Mark Granovetter and Richard Swedberg, 29–53. Boulder, San Francisco, Oxford: Westview Press.
- Rouselle, Duane. 2012. „Georges Bataille’s post-anarchism“. *Journal of Political Ideologies* 17(3): 235–257. <https://doi.org/10.1080/13569317.2012.716612>
- Robbins, Lionel. 1932. *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science*. London: Macmillan.
- Sørensen, Auger. 2012. “On a universal scale: Economy in Bataille’s general economy”. *Philosophy and Social Criticism* 38(2): 169–197.
- Szepanski, Achim. 2024. *Capitalism in the Age of Catastrophe. The Newest Developments of Financial Capital in Times of Polycrisis*. Palgrave Macmillan.
- Skidelsky, Robert and Roger Backhouse. 2016. “The Keynesian Revolution and the Theory of Countervailing Powers”, In *Who Runs the Economy? The Role of Power in Economics*, edited by Robert Skidelsky and Nan Craig, 59–73. London: Palgrave Macmillan.
- Timofeeva, Oxana. 2022. *Solar Politics*. New York: Polity Press.
- Tranchant, Thibault. 2014. „Réification, capitalisme et démocratie chez Georges Bataille“. *Revue du Mauss permanente*, 4, octobre 2014 [en ligne] <https://www.journaldu-mauss.net/./?Reification-capitalisme-et-1164>
- Tuomas, Linartas. 2023. „Entropology in the Philosophy of Georges Bataille“. *Filosophia. Sociologija* 34 (3): 244–252.

- Vandenbergh, Frédéric. 2016. "MAUS". In *The Blackwell Encyclopedia of Sociology* <https://doi.org/10.1002/9781405165518.wbeosm148.pub2>
- Varoufakis, Yanis. 2023. *Technofeudalism. What Killed Capitalism*. Vintage.
- Warin, François. 2015. „Champs de foudre. À propos d'écologie: Nietzsche, Bataille et les autres...” In *La Part maudite de Georges Bataille. La dépense et l'excès*, sous la direction de Christian Limousin et Jacques Poirier, 353–381. Paris: Classique Garnier.
- Wendling, Amy E. 2007. „Sovereign Consumption as a Species of Communist Theory: Reconceptualizing Energy”, In *Reading Bataille Now*, edited by Shannon Winnubst, 35–54. Indianapolis: Indiana University Press.
- Wolin, Richard 2004. „Left Fascism: Georges Bataille and the German Ideology“, In Richard Wolin. *The Seduction of Unreason. The Intellectual Romance with Fascism from Nietzsche to Postmodernism*, 153–187. Princeton: Princeton University Press.

Pavle Milenković

Faculty of Philosophy, University of Novi Sad
pavle.milenkovic@ff.uns.ac.rs

Alpar Lošonc

Serbian Academy of Sciences and Arts, Belgrade
alpar@uns.ac.rs

*The Concept of Spending in
The General Economy of Georges Bataille:
Social Crisis Between Expenditure and Abundance*

This paper actualizes the conceptual pair scarcity-abundance through the phenomenon of spending surpluses as the accursed share (*la part maudite*) in the field of ethnology, sociology and philosophy of Georges Bataille. Within his unfinished project of general economy, and in dialogue with the same conceptual pair in the field of economic theory, particularly in the political economy of Lionel Robbins and J. M. Keynes, this study opens a space for both assessing the relevance of Bataille's insights in the contemporary moment of neoliberal capitalism and for reconsidering the status of scarcity and abundance within the polycrisis of late capitalism. The fluctuation of these concepts and categories serves as a template for understanding shifts in the discourse of economic theory as well as social theory in a broader sense, from classical political economy to economic neoclassical theory and neoliberalism during the twentieth century and up to the present day. Bataille's complex and controversial body of work, marked by a transgressive synthesis of sociology, anthropology, philosophy and literature continues to inspire critical reflections on the neoliberal phase of modernity.

Keywords: general economy, political economy, crisis, spending, scarcity, abundance, transgression, capitalism

*La notion de la dépense dans l'économie générale de Georges Bataille:
crise sociale entre dénuement et opulence*

Dans ce travail est actualisé le couple conceptuel dénuement-opulence à travers le phénomène de la dépense des excédents considérés comme *part maudite* dans l'ethnologie, la sociologie et la philosophie de Georges Bataille. Dans le cadre du projet inachevé de *l'économie générale*, puis dans l'examen du même couple conceptuel dans le champ de la théorie économique, puis de l'économie politique chez Lionel Robbins et J. M. Keynes, s'ouvre l'espace pour une réflexion sur l'actualité des conclusions de Bataille dans la phase actuelle du capitalisme néolibéral puis pour un nouvel examen du statut du dénuement et de l'opulence dans le capitalisme tardif de la polycrise. La fluctuation de ces notions et catégories est un modèle pour le changement du discours de la théorie économique ainsi que de la théorie sociale critique au sens plus large, dans le tournant de l'économie politique classique vers la théorie économique néo-classique et le néolibéralisme au long du vingtième siècle jusqu'à nos jours. La figure complexe et controversée de Bataille, par son alliance transgressive de sociologie, anthropologie, philosophie et de littérature reste inspirante pour l'examen critique de la phase néolibérale de la modernité.

Mots clés: Économie générale, économie politique, crise, dépense, dénuement, opulence, transgression, capitalisme

Primljeno / Received: 23.11.2024

Prihvaćeno / Accepted for publication: 05.02.2025